CSÁKI JUDIT

Don Juan m.v.

Moliére drámája a Madách Színházban

Több szempontból is jelképesnek tekinthető, hogy az irodalom-, dráma- és színháztörténet ugyancsak tanácstalanul viszonyult Moliére *Don Juan* című drámájához. A mű keletkezési időpontja látszott némi fogódzót nyújtani az eligazodáshoz, legalább relatíve: az 1665-ben írott *Don Juan* ugyanis egy évvel követte a *Tartuffe-öt,* és eggyel előzte meg *A mizantrópot.* Hogy mi következik ebből? A részleteket illetően némi hasonlóság itt-ott, az egészet illetően alig-hanem semmi.

A tanácstalanság - mely igen enyhe megfogalmazása például annak a jelenségnek, amely a Madách Színház előadásában vehető szemügyre - részint abból fakad, hogy ez a mű csak mellékszálaiban és mellékalakjaiban halad a közmegegyezéses „molière-i" filozófia nyomvonalán; lényegét tekintve „igazi" filozófiai opus. Filozófiája mibenlétének elemzésétől ezúttal eltekintek; nemcsak azért, mert a Madáchban rá se hederítenek, hanem mert az előadás itt és most sokkal fontosabb tanulságokkal szolgál.

Mi történt? A vezetőváltás óta bizonyos jelek arra utalnak, hogy a színház is változni kíván, de - talán helyesen - a vezető a fokozatosság híve. Ennek eredménye, hogy a régi struktúra, ízlés- és gondolkodásmód tiszta megnyilvánulása egy ideig még lehetséges; például ennek a viszonylag ritkán játszott Molière-műnek az előadásában.

Gyorsan és könnyen lehet ellentmondani: ugyan miként tekinthető ez az előadás a régi éra produktumának, amikor főszerepét vendégként Balkay Géza játssza a Katona József Színházból? Előrebocsátom a sommásnak tűnő választ: úgy, hogy Balkay alakítása csöppet sem rázta föl az előadás környezetét, nem befolyásolta jótékonyan a rendezői koncepciót;

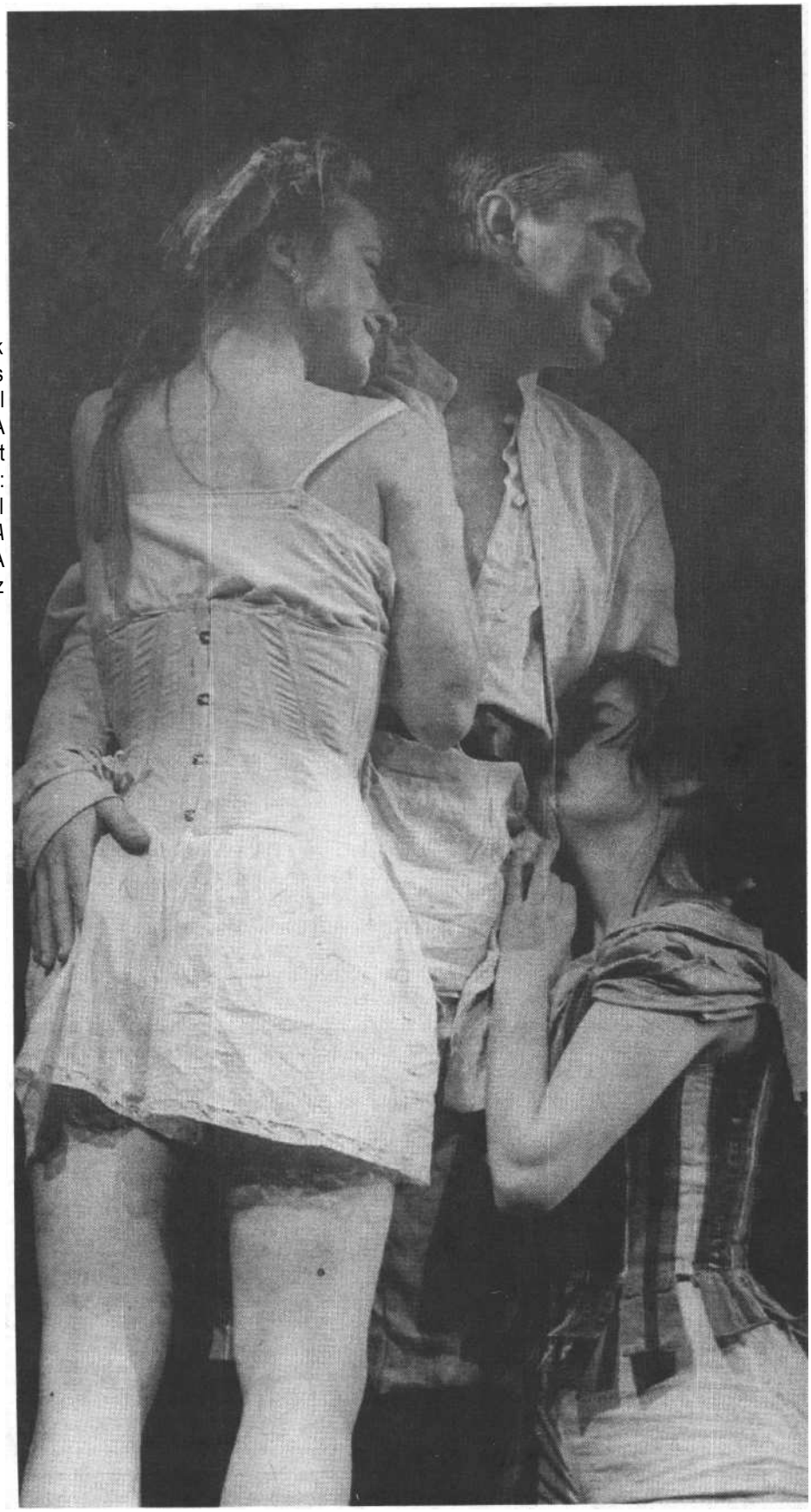

Don Juan és a parasztlányok
(Balkay Géza, Für Anikó és Györgyi Anna)

mi több, még azt sem sikerült demonstrálnia, hogy miért lett ennek a *Don Juannak* ő a Don Juanja.

És mégis, mindenekelőtt demonstráció lett az előadás, szigorúan szakmai, még inkább laboratóriumi értelemben. Egy hosszú múltra visszatekintő vita egyik alaptézisének szemléletes demonstrációja, nevezetesen a színész-rendező vitáé. Par excellence demonstrációvá az a körülmény teszi, hogy Szirtes Tamás rendező ebben a rendhagyó Moliére-darabban éppen Balkay Gézára osztotta a főszerepet. Balkay kiemelkedően tehetséges, sokoldalú, nagy teherbírású, széles szakmai eszköztárral bíró, mégis egy markáns karakter színésze. Számos - vagy inkább számtalan-jó adottsága elméletileg hathatott volna jótékonyan a főleg színházi patentekben gondolkodó, s főként a direkt hatásokat kedvelő rendezőre; nem így történt.

Csöppet sem meglepő, hogy a „papírforma" jött be: *a Don Juan* értelmezetlen, eklektikus, részleteiben zavaros, egészében pedig zavaróan leegyszerűsített előadás lett, amely egyetlen ponton sem mérhető a drámához. Az sem meglepő, hogy ezen Balkay Don Juan-alakítása sem változtat - a produkció másodlagos, mondhatni, szűken szakmai érdekességét mégis ez az alakítás kínálja.

Balkay Géza ugyanis - a „messziről érkezettek" naivitásával, valamint az öntörvényű tehetségek könyörtelenségével - éppen Szirtes rendezői-színházi világának szűkösségét, gondolati sekélyességét, szellemiségének erőtlenségét, szakmai következetlenségét mutatja fel. Jelenetről jelenete játssza a figurát, amelyből egyrészt az következik, hogy Don Juanja időnként szögesen ellentmondogat magának, másrészt az, hogy nem áll össze egyetlen formátumos személyiséggé, azaz olyan hőssé, aki megéri és megérdemli sorsát; kisszerű, fellengzős kalandor marad.

Balkay maradéktalanul közli velünk azt, ami Szirtes rendezői koncepciója lehetett, s amelynek két hangsúlyos pontja van. Az egyik: *a Don Juan* nem arról szól, hogy Don Juan féktelenül bolondul a nőkért (más kérdés - és erre a színészt ismerve fogadást lehetett volna kötni -, hogy Balkay színészi értelmezésében ez úgy fordul át, hogy *arról nem szól);* a másik: a képmutatásról szóló monológ az ötödik felvonásban *rettenetesen* aktuálisnak látszik manapság, ezt kell „jól kiemelni". Balkay mindkét kívánalomnak eleget tesz;

Balkay Géza, a Madách Színház Don Juan-előadásának címszereplője

ettől a kettős csábítási jelenet szimpla komédiai részletté válik, s nemcsak Don Juan ellenállhatatlan ereje hiányzik belőle, hanem a Tartuffe-ben is megírt - és Spiró *Az imposztorában* bravúrosan kiemelt- csábítási jelenet ereje; az tudniillik, hogy itt valóban komoly hódítás folyik, hogy Don Juan tényleg udvarol, és nagyon ügyesen, meggyőzően, lehengerlően teszi. Ebből lehetne megtudni ugyanis, hogy ez a férfi nem ismer akadályt maga előtt, hatalmat maga fölött; hogy számára a mániákus élethabzsolás szerelmi hajtóvadászat formájában jelentkezik. A „képmutató"-monológ felvezetése -- mármint maga a „képmutatás" - színészileg igen erőteljes, ehhez képest a monológ mesterkélten visszafogott és didaktikus egyszerre.

A jó színész természetesen azt nyújtja, amit kérnek tőle; a jó rendezőhöz szokott jó színész pedig *csak annyit.* S ha a rendezésben elsikkadnak fontos pontok vagy akár jelentéktelennek tűnő részletek- az alakításban is el fognak sikkadni. A megrendezetlen, értelmezetlen, instruálatlan jelenetek pedig szinte tüntetnek mindeme tulajdonságaikkal: a jó színész is csak a legritkább esetben képes arra, hogy egyszersmind rendezze is önmagát, Amikor Don Juan vacsorára hívja a kőszobrot - bizonyos benne, hogy az nem fog eljönni. Amikor felhangzik a baljós kopogás, Don Juan hangsúlyosan nem reagál sehogyan sem. Szirtes tehet róla, és nem Balkay, hogy a színész mégis eljátssza: mindjárt beállít a szobor; megdermed és elkomorul, hisz ő -- mármint a színész -- természetesen tudja, hogy ez következik. A rendezőnek azonban ez a „többlet" nem szúrt szemet.

Mint ahogy az sem, hogy Balkay és partnerei közt művészi-szakmai értelem ben súlyos „világnézeti" különbség áll fenn. Hogy a poénra játszó kollégák között idegenül mozog a figurát belülről élni próbáló, „alakító" színész; s ez látszik alakításán, legfeltűnőbben a Gyabronka József által játszott Sganarelle-hez fűződő viszonyán. Szí észi tanácstalanságát Balkay nem tudja hatásos gesztusokkal elleplezni; amikor :z előadás vége felé ismét felkeresi az apácának szegődő Donna Elvira, Don Juan nem tudja, vajon egykori szerelme komolyan gondolja-e, amit mond, vagy csak őt akarja visszahódítani, vagy a beígér bosszú egyik állomása-e a látogatás. (Látnivalóan erről a Donna Elvirát játszó Varga Máriának sincsen határozott elképzelése.)

A szinte találomra kiragadott részletek sora tetszés szerint folytatható, de folytatva sem bizonyít mást vagy többet, mint eddig: a más szellemi-művészi környezetből kiragadott színész önkéntelenül, éppen tehetsége révén leleplezi a rendezői tehetség méretaránytalanságait. Kevésbé finoman szólva: kegyetlenül leleplezi új környezetét, s még véletlenül sem fordulhat elő, hogy tehetségével „megmentse" rendezőjét.

Ha már demonstrációt és leleplezést emlegettem, feltétlenül ideillik az előadás utolsó jelene e, mely egészen kivételes módon és mértékben bizonyító erejű a fentiekre nézVe. Mint megoldandó részfeladat, egyszerre jelentkezik itt Don Juan dicstelen bukása, valamint az előadás fináléja. A nevetséges Terminátorkülsőt öltött kőszobor ól a bosszúra éhes alakok - nemcsak azok, akiknek a jelenetben helyük van, hanem a finálé jegyében az összes szereplő - lerángatják a páncéling egy részét, s a fémlapokkal kisszerűen és hatásvadász módon agyonpüfölik a hőst. Miközben a háttérben ott magasodik az immár fél pucér, rudakból összetákolt Terminátor. Parodisztikus vég - szegény vendégművész.

Ugyane lapszámban Gábor Miklós éppen a színész-rendező szembenállásról-szembeállításról-vitáról elmélkedik. írásának zárómondatait kellene idemásolnom. Tessék odalapozni.. .

Moliére: Don Juan (Madách Színház) Fordította: Illyés Gyula. *Dramaturg:* Fábry Péter m.v. *Díszlet:* Götz Béla. *Jelmez:* Rátkai Erzsébet m.v. R*endezte:* Szirtes Tamás. *Szereplők:* Balkay Géza m.v., Gyabronka József, Varga Mária, Avar István, Fonyó István, Lippai László, Für Anikó, Györgyi Anna, Csernák János, Kautzky Armand, Tóth Tamás, Laklóth Aladár, Pádua Ildikó, Májer Zsigmond f.h.